

Innhold

Forord	5
1 ATMOSFÆREN	17
1.1 Fordeling av temperatur og trykk i atmosfæren	17
1.2 Atmosfærens sammensetning	19
1.3 Tidsskalaer for gasser i atmosfæren	21
2 STRÅLING	25
2.1 Bølger	26
2.2 Elektromagnetiske bølger	28
2.3 Eksitasjon, absorpsjon og dissosiasjon i atmosfæren	30
2.4 Stråling fra en fast gjenstand	33
2.5 Solstråling	36
2.6 Ozonets svekkelse av solstråling	37
2.7 Stråling fra jorda	39
3 TROPOSFÆRISK OZON	43
3.1 Oksidanter og nedbrytning	44
3.2 Produksjon av troposfærisk ozon	45
3.3 Nedbrytning av troposfærisk ozon	49
3.4 Skader av bakkenært ozon	51
3.5 Ozonforløperne	53
3.5.1 Nitrogenoksider (NO _x)	53
3.5.2 Karbonmonoksid (CO)	57
3.5.3 NMVOC	58
4 DET GLOBALE SIRKULASJONSMØNSTERET	61
4.1 Stabil og ustabil luft	62
4.2 Lavtrykk og høytrykk	64
4.3 Strålingsbudsjettet for jorda	65
4.4 Et tenkt globalt sirkulasjonssystem i atmosfæren	65
4.5 Corioliskraften	66
4.6 Luftstrømmer rundt lavtrykk og høytrykk	67
4.7 Det idealiserte globale sirkulasjonsmønsteret i troposfæren ..	68
4.8 Havstrømmer	71

5	METEOROLOGI	75
5.1	Værvarsling	75
5.2	Polarfronten	76
5.3	Sykloner	77
5.4	Konveksjon over land om dagen	80
5.5	Inversjon	80
5.6	Monsuner	81
5.7	Land- og sjøvind	82
5.8	Fønvind	83
5.9	Nedbør	85
5.10	Mikroklima	85
6	NATURLIGE KLIMAVARIASJONER	87
6.1	Variasjoner i innstrålingen fra sola	90
6.1.1	Variasjon i jordbanens form	91
6.1.2	Variasjon i jordaksens helningsvinkel	92
6.1.3	Presesjon	94
6.1.4	Data om klimavariasjoner	97
6.1.5	Følsomt klima	102
6.1.6	Årsak og virkning	102
6.2	Variasjoner i den globale albedoen	103
6.2.1	Atmosfærisk albedo	104
6.2.2	Jordoverflatens bidrag til albedoen	106
6.3	Variasjoner i gassinnholdet i atmosfæren	107
6.4	Variasjoner i utstrålingen fra sola	109
6.4.1	Solas oppbygging	109
6.4.2	Energiproduksjon og energitransport i sola	111
6.4.3	Solflekker	111
6.4.4	Solflekker og klima	115
6.5	Vekselvirkninger i klimasystemet	116
6.5.1	Den nordatlantiske oscillasjonen (NAO)	117
6.5.2	ENSO	118
6.6	Teori for utvikling av istider	123
6.7	Temperaturutviklingen de siste 10 000 år	124
7	DRIVHUSEFFEKTEN	129
7.1	Enkel beskrivelse av naturlig og forsterket drivhuseffekt	129
7.2	Den globale energibalansen	130
7.3	Den naturlige drivhuseffekten	134
7.4	Forsterket drivhuseffekt	135
7.5	Toboksmodell for drivhuseffekten	135
7.6	Strålingspådriv og klimafølsomhet	137
7.7	Tilbakekoplinger	139

7.8	Globalt oppvarmingspotensial (GWP) og globalt temperaturendringspotensial (GTP)	142
8	DRIVHUSGASSER OG AEROSOLER	147
8.1	Karbondioksid (CO ₂) og karbonsyklusen	147
8.1.1	Direkte luftmålinger	149
8.1.2	Indirekte CO ₂ -målinger	150
8.1.3	Isotopmålinger	152
8.1.4	CO ₂ -budsjetten	153
8.1.5	Tilpasningstid for CO ₂	154
8.1.6	CO ₂ og bilkatalysator for bensinbiler	154
8.1.7	CO ₂ -håndtering	155
8.1.8	Antropogene globale CO ₂ -utslipp	158
8.1.9	Norske CO ₂ -utslipp	159
8.2	Metan (CH ₄)	160
8.2.1	Direkte luftmålinger	161
8.2.2	Metankilder	163
8.2.3	Metanslukene	164
8.2.4	Tilpasningstiden for metan	165
8.2.5	GWP for metan	165
8.2.6	Norske metanutslipp	166
8.3	Lystgass (N ₂ O)	167
8.3.1	Lystgasskilder	169
8.3.2	Lystgasslukene	169
8.3.3	Norske lystgassutslipp	170
8.4	Halokarboner	172
8.4.1	Et tynnere ozonlag virker avkjølede	172
8.4.2	Utfasing av gasser	174
8.4.3	Erstatningsstoffer	176
8.5	SF ₆ og PFK og de totale, norske drivhusgassutslippene	176
8.6	Klimapåvirkningen av CO, NMVOC og NO _x	178
8.7	Troposfærisk ozon som drivhusgass	179
8.8	Aerosoler	180
8.8.1	Naturlige aerosoler	180
8.8.2	Antropogene aerosoler	180
8.8.3	Aerosoler og strålingsbalansen	181
8.9	Alle strålingspådrivene	183
8.10	Fossile utslippsreduksjoner	185
9	VIRKNINGER OG TILTAK	189
9.1	Sannsynlige virkninger	189
9.2	Den forsterkede drivhuseffekten er i gang	197
9.3	Etikk og klimaendringer	203

9.4	Virkemidler i klimapolitikken	205
9.5	Tiltak	206
9.6	Kyoto-protokollen	211
9.6.1	Internasjonal kvotehandel	213
9.6.2	Felles gjennomføring	214
9.6.3	Grønn utviklingsmekanisme	214
10	OZONLAGET	219
10.1	Produksjon av stratosfærisk ozon	219
10.2	Transport av ozon	220
10.3	Omforming av UV-stråling til termisk energi	222
10.4	Naturlig ozonnedbrytning i stratosfæren	222
10.5	Menneskeskapt ozonnedbrytning	224
10.6	Passive reservoarkomponenter	225
10.7	Ozonhullet over Antarktis	226
10.8	Ozonhull over Nordpolen?	229
10.9	Vulkanutslipp påvirker ozonlaget	230
10.10	Reduksjoner av ozonlaget	230
10.11	Utviklingen av ozonlaget	232
10.12	Skader av et svekket ozonlag	232
11	SUR NEDBØR	237
11.1	Sure gasser	237
11.2	Naturlige svovelutslipp	238
11.3	Antropogene svovelutslipp	238
11.4	Oksidasjon av SO ₂ i atmosfæren	241
11.5	Salpetersyre (HNO ₃)	243
11.6	Ammoniakk (NH ₃)	243
11.7	Mindre sur nedbør	244
11.8	Skader av sur nedbør	245
12	ENERGI	249
12.1	Energiformer	249
12.1.1	Kinetisk energi	249
12.1.2	Potensiell energi	250
12.1.3	Kjemisk energi	251
12.1.4	Indre energi	251
12.2	Energioverføringer	252
12.3	Første energilov	252
12.4	Effekt	253
12.5	Andre energilov	254
12.6	Eksergi og anergi	255
12.7	Virkningsgrad	256

12.8	Energibruk	258
12.9	Global energibruk	260
12.10	Fossil energibruk	263
12.11	Energibruk i Norge	265
12.12	Energieffektivitet	266
13	FORNYBARE ENERGIRESSURSER	269
13.1	Biomasseproduksjon	270
13.2	Skog og CO ₂	270
13.3	Bioenergi	272
13.3.1	Ulike typer biobrensler	272
13.3.2	Vedfyring	274
13.3.3	Briketter og pellets	276
13.3.4	Produksjon av varme og elektrisk energi fra deponigass	277
13.3.5	Avfallsforbrenning	278
13.4	Solenergi	278
13.4.1	Solkraftverk	279
	Solkraftverk med paraboliske traue	279
	Soltårnanlegg	280
	Solkraftverk med parabolisk disk	281
13.4.2	Solceller	282
	En mer grundig beskrivelse av solceller	282
13.4.3	Enkel soloppvarming	286
13.4.4	Solvarmeanlegg	287
	Oppvarming av tappevann	289
	Virkningsgraden til solfangere	290
13.4.5	Miljøvirkninger ved bruk av solenergi	291
13.4.6	Solenergi i Norge	291
13.5	Vindenergi	292
13.5.1	Vindturbiner	292
13.5.2	Vindkraftverk	295
13.5.3	Vindenergi i Norge	296
13.6	Bølgeenergi	297
13.6.1	Bølgekraftverk	298
13.6.2	Bølgeenergi i Norge	301
13.7	Vannkraft	302
13.7.1	Vannkraft i Norge	304
13.8	Geotermisk energi	305
13.8.1	Lavtemperatur geotermisk energi	305
13.8.2	Høytemperatur geotermisk energi	306
13.8.3	Bruk av geotermisk energi globalt og i Norge	306

13.9	Saltkraft	307
13.9.1	Saltkraftverk	307
14	KJERNEENERGI	311
14.1	Fusjoner	311
14.2	Fisjon	313
14.3	Kjernekraftverk eller kjerneenergiverk	314
14.3.1	Kjernekraftverk med termisk reaktor	315
14.3.2	Kjernekraftverk med hurtige reaktorer	316
14.4	Radioaktivt avfall	317
14.5	Miljøvirkninger ved bruk av kjerneenergi	318
15	EFFEKTIV ENERGIBRUK	321
15.1	Varmepumpa	321
15.1.1	Virkemåten til varmpumpa	322
15.1.2	Varmepumper i Norge	324
15.2	Brenselceller	325
15.2.1	Ulike typer brenselceller	328
15.2.2	Mindre forurensning	329
15.3	Stirlingmotor	330
	Tillegg A: Viktige størrelser	332
	Tillegg B: Ordliste	337
	Tillegg C: Referanser og litteratur	346
	STIKKORD	352